

O'ZBEKISTON IQTISODIYOTIDA INFLYATSION JARAYONLARNING SHAKLLANISH XUSUSIYATLARI VA ULARNI TARTIBGA SOLISH YO'LLARI

Shavkatov G'ofur

O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistranti

shavkatovgofur@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21837903>

Annotatsiya

Ushbu tezisda O'zbekiston iqtisodiyotida inflyatsion jarayonlarning shakllanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda inflyatsiyaning monetar va nomonetar omillari, jumladan pul-kredit siyosati, tashqi bozor konyunkturasi va byudjet-soliq siyosatining narxlar dinamikasiga ta'siri ko'rib chiqiladi. Markaziy bankning inflyatsion targetlash rejimi doirasidagi amaliyoti asosida inflyatsiyani jilovlashning zamonaviy mexanizmlari tahlil etilib, milliy iqtisodiyot sharoitlariga mos takliflar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari pul-kredit siyosatini takomillashtirish va narxlar barqarorligini ta'minlash bo'yicha amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: inflyatsiya, pul-kredit siyosati, inflyatsion targetlash, narxlar barqarorligi, monetar omillar, Markaziy bank, makroiqtisodiy barqarorlik

Аннотация

В данных тезисах анализируются особенности формирования инфляционных процессов в экономике Узбекистана. В исследовании рассматриваются монетарные и немонетарные факторы инфляции, включая денежно-кредитную политику, конъюнктуру внешних рынков и влияние бюджетно-налоговой политики на динамику цен. На основе практики Центрального банка в рамках режима инфляционного таргетирования анализируются современные механизмы сдерживания инфляции и разрабатываются предложения, соответствующие условиям национальной экономики. Результаты исследования имеют практическое значение для совершенствования денежно-кредитной политики и обеспечения ценовой стабильности.

Ключевые слова: инфляция, денежно-кредитная политика, инфляционное таргетирование, ценовая стабильность, монетарные факторы, Центральный банк, макроэкономическая стабильность

Abstract.

This thesis analyzes the formation characteristics of inflationary processes in the economy of Uzbekistan. The study examines monetary and non-monetary factors of inflation, including monetary policy, external market conditions, and the impact of fiscal policy on price dynamics. Based on the Central Bank's practice under the inflation targeting regime, modern mechanisms for curbing inflation are analyzed, and proposals tailored to the national economic conditions are developed. The findings have practical significance for improving monetary policy and ensuring price stability.

Keywords: inflation, monetary policy, inflation targeting, price stability, monetary factors, Central Bank, macroeconomic stability

Kirish

Inflyatsiya muammosi jahon iqtisodiyotida, xususan, o'tish davri iqtisodiyotiga ega davlatlarda, doimiy dolzarblikni saqlab kelayotgan makroiqtisodiy hodisalardan biri hisoblanadi. Narxlar barqarorligini ta'minlash — istalgan davlat pul-kredit siyosatining asosiy maqsadlaridan biri bo'lib, bu O'zbekiston Respublikasi uchun ham alohida ahamiyat kasb etadi,

chunki milliy iqtisodiyotning bozor munosabatlariga izchil o'tishi jarayonida narxlar dinamikasini barqarorlashtirish uzoq muddatli iqtisodiy o'sishning muhim sharti hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasida inflyatsiyani boshqarish sohasidagi davlat siyosati bir qator me'yoriy-huquqiy hujjatlar bilan tartibga solinadi. Xususan, "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi Qonunga muvofiq, Markaziy bank o'z vakolatlari doirasida qarorlar qabul qilishda mustaqil hisoblanadi hamda pul-kredit sohasidagi mavjud vaziyat va monetar siyosatning asosiy yo'nalishlari to'g'risida har yili matbuotda ma'ruza e'lon qiladi. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Inflatsion targetlash rejimiga bosqichma-bosqich o'tish orqali pul-kredit siyosatini takomillashtirish to'g'risida"gi 2019-yil 18-noyabrdagi PF-5877-sonli Farmoniga ko'ra, Markaziy bank pul-kredit siyosati mexanizmlarini bosqichma-bosqich inflatsion targetlash rejimiga o'tkazish vazifasi belgilangan, shu bilan birga 2021-yilda inflyatsiyani 10 foizgacha, 2023-yilda esa 5 foizlik doimiy inflatsion maqsad darajasigacha pasaytirish ko'zda tutilgan edi. Ushbu me'yoriy-huquqiy asos inflyatsion jarayonlarni ilmiy jihatdan chuqur o'rganish zaruriyatini belgilaydi.

Inflyatsiya nazariyasi iqtisodiy fanlar tarixida uzoq davr mobaynida shakllanib kelgan bo'lib, turli iqtisodiy maktablar bu hodisaga har xil nuqtai nazardan yondashadi. Amerikalik iqtisodchi Irving Fisher tomonidan asoslangan pulning miqdoriy nazariyasi (quantity theory of money) inflyatsiyani, birinchi navbatda, muomaladagi pul massasi hajmining o'zgarishi bilan bog'laydi. Monetarizm maktabining yetakchi vakili Milton Fridman ham xuddi shu qarashni rivojlantirib, inflyatsiyani mohiyatan pul-kredit sohasidagi hodisa sifatida talqin qiladi. Bunga qarama-qarshi o'laroq, Jon Meynard Keyns boshchiligidagi keynschilik maktabi inflyatsiyani, asosan, jami talabning taklifdan ortiqqligi (demand-pull inflation) natijasi sifatida izohlaydi, shu bilan birga xarajatlar bosimi (cost-push inflation) nazariyasi ishlab chiqarish xarajatlarning oshishini inflyatsiyaning muhim omili sifatida ko'rsatadi. Ingliz iqtisodchisi Alban Uilyam Filips tomonidan ishlab chiqilgan Filips egri chizig'i konsepsiyasi esa ishsizlik darajasi bilan inflyatsiya o'rtasidagi bog'liqlikni nazariy jihatdan asoslab beradi.

Tahlil va natijalar. O'zbekiston iqtisodiyotida inflyatsion jarayonlarning shakllanishiga bir qator omillar ta'sir ko'rsatmoqda, ular ichida tashqi iqtisodiy omillar alohida o'rin tutadi. Xalqaro Valyuta Jamg'armasining baholashicha, geosiyosiy noaniqliklar va tashqi xatarlar hozirgi kunda ham saqlanib qolmoqda, shu bilan birga oltin narxining pasayishi budjet daromadlari va milliy valyuta kursiga salbiy ta'sir ko'rsatishi, natijada makroiqtisodiy o'zgaruvchanlikni kuchaytirishi mumkin. O'zbekiston iqtisodiyotining xomashyo eksportiga, xususan oltinga, hamda import qilinadigan oziq-ovqat va energiya resurslariga sezilarli darajada bog'liqligi jahon bozoridagi narx tebranishlarining ichki narxlarga bevosita o'tishiga sabab bo'lmoqda. Ushbu muammoni bartaraf etish uchun eksport tarkibini diversifikatsiya qilish, strategik oziq-ovqat zaxiralari tizimini kengaytirish hamda importni almashtiruvchi qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini rag'batlantirish orqali milliy iqtisodiyotning tashqi shoklarga chidamliligini oshirish zarur.

Fiskal omillar ham inflyatsion jarayonlarning muhim manbalaridan biri hisoblanadi. Davlat jamg'armasining o'zi ham inflyatsiyaning tezlashish xavfini xarajatlarning oshishi, imtiyozli kreditlash va xomashyo narxlarining o'zgaruvchanligida ko'rmoqda, bunda imtiyozli kreditlashning umumiy kreditlardagi ulushi 2024-yilda 23-28 foiz atrofida bo'lib, bu pul-kredit siyosatining signalizatsiya samaradorligini cheklamoqda. Bundan tashqari, 2026-yilga konsolidatsiyalashgan budjet taqchilligi YaIMning 3 foizi darajasida rejalashtirilgan. Ushbu holatni yaxshilash uchun imtiyozli kreditlash hajmini bosqichma-bosqich qisqartirib, uni aniq maqsadli tarmoqlarga yo'naltirish, shuningdek oltin narxi qimmatlashuvidan kelib chiqadigan

qo'shimcha budjet daromadlarini joriy xarajatlarga emas, balki zaxira jamg'armalarga yo'naltirish tamoyilini institutsional jihatdan mustahkamlash maqsadga muvofiqdir — bu borada Xalqaro Valyuta Jamg'armasi ham rejalashtirilmagan qo'shimcha daromadlar hisobidan xarajatlarni oshirish tashabbuslarini cheklashni tavsiya qilgan.

Ma'muriy tartibga solinadigan narxlar, xususan energiya tariflari, inflyatsiyaning taklif tomonidan shakllanadigan muhim omili sifatida alohida tahlilni talab qiladi. 2026-yildan boshlab O'zbekistonda elektr va gaz tariflari har yili 1-maydan, inflyatsiyani hisobga olgan holda, ammo 10 foizdan oshmagan miqdorda oshirib borilishi belgilangan bo'lib, garchi ilgari bu tariflarni kamida uch yil davomida o'zgarishsiz saqlab qolish rejalashtirilgan edi. Tariflar oshirishining inflyatsion ta'sirini yumshatish uchun oshirish jadvalini oldindan va uzoq muddatli tarzda e'lon qilish orqali iqtisodiy agentlarning kutilmalarini boshqarish, shuningdek zaif ijtimoiy qatlamlar uchun manzilli kompensatsiya mexanizmlarini kuchaytirish lozim.

Talab tomonidan bosim ham hozirgi bosqichda inflyatsiyaning muhim omillaridan biriga aylanmoqda. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi baholashicha, iqtisodiy faollik hozirda yuqori ichki talab fonida potensial darajadan yuqori bo'lib, yalpi ichki mahsulot 2026-yilning birinchi choragida 8,7 foizga o'sgan, bu esa narxlarga qo'shimcha bosim yaratmoqda. Bunday sharoitda Markaziy bankning asosiy stavka siyosatini iqtisodiy o'sish sur'atlariga muvofiqlashtirib borish hamda kredit portfelining haddan tashqari tez o'sishini prudensial nazorat choralari orqali kuzatib borish inflyatsion bosimni jilovlashning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

Nihoyat, baza inflyatsiyasini alohida ajratib tahlil qilish metodologik jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Markaziy bank yaqinda birinchi marta baza inflyatsiyasini hisoblashda istisno qilinadigan, ma'muriy tartibda tartibga solinadigan 26 ta tovar va xizmatni o'z ichiga olgan ro'yxatni e'lon qildi, ular iste'mol savatining 15 foizini tashkil etadi. Bunda, agar aynan baza inflyatsiyasi o'ssa, bu ichki inflyatsion bosim mavjudligidan dalolat beradi va regulyatoridan qo'shimcha javob choralari talab qiladi. Shu sababli baza inflyatsiyasi ko'rsatkichini pul-kredit siyosati qarorlari uchun asosiy signal sifatida institutsional jihatdan mustahkamlash, shuningdek jamoatchilikka baza va umumiy inflyatsiya o'rtasidagi farqni muntazam tushuntirib borish orqali inflyatsion kutilmalarni samarali boshqarish zarur.

Yuqorida ko'rib chiqilgan omillarning barchasi — tashqi iqtisodiy shoklardan tortib, fiskal siyosat, ma'muriy narxlar va ichki talab dinamikasigacha — bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, O'zbekistonda inflyatsiyani jilovlashning samarali strategiyasi faqat monetar vositalar bilan emas, balki fiskal, tarif va institutsional siyosatni kompleks muvofiqlashtirish orqaligina amalga oshirilishi mumkinligini ko'rsatadi.

Xulosa. O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston iqtisodiyotida inflyatsion jarayonlarning shakllanishi ko'p omilli xarakterga ega bo'lib, unda tashqi iqtisodiy shoklar (jahon bozori narxlari, oltin narxining o'zgaruvchanligi), fiskal omillar (budjet taqchilligi, imtiyozli kreditlash), ma'muriy tartibga solinadigan narxlar (energiya tariflari) hamda ichki talab dinamikasi muhim o'rin tutadi. Markaziy bankning inflyatsion targetlash rejimiga bosqichma-bosqich o'tishi va baza inflyatsiyasini alohida hisoblash amaliyotining joriy etilishi ijobiy institutsional qadam hisoblanadi, biroq inflyatsiyani o'rta muddatli 5 foizlik maqsadli darajaga barqaror tarzda tushirish uchun monetar siyosat vositalari fiskal, tarif va institutsional islohotlar bilan uzviy muvofiqlashtirilgan holda amalga oshirilishi zarur.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasining "Markaziy bank to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 18-noyabrda PF-5877-son

3. "Inflatsion targetlash rejimiga bosqichma-bosqich o'tish orqali pul-kredit siyosatini takomillashtirish to'g'risida"gi Farmoni.
4. Fisher I. The Purchasing Power of Money: Its Determination and Relation to
5. Credit, Interest and Crises. — New York: Macmillan, 1911.
6. Friedman M. The Quantity Theory of Money: A Restatement // Studies in the Quantity Theory of Money. — Chicago: University of Chicago Press, 1956.
7. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money. — London: Macmillan, 1936.
8. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Inflyatsiyaning talab va taklif omillari bo'yicha tahlil. — Toshkent, 2025. (cbu.uz)
9. O'zbekistonning 2026-yilga mo'ljallangan davlat budjeti to'g'risida // Gazeta.uz, 2025-yil 5-dekabr.